

ДО ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЇ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ

У статті розглядаються особливості відображення навчальної та професійної мотивації на рівні навчальної активності, успішності та самоорганізації студентів Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. При цьому навчальна активність студентів у процесі навчання, яка вказує на інтенсивність їх навчальної роботи, розглядається як форма поведінки, що відображає мотивацію.

Немає потреби доводити, що освіта в наш час виступає загальносуспільним інститутом, який відповідає за якість людської історії. Від того, як буде функціонувати школа, залежать не тільки теперішні, але й значною мірою майбутні умови життя людей.

Не дивно, що в країнах, які спрямовані на прогресивний сценарій розвитку, державні вкладення в систему освіти, як правило, досить значні. Адже і зараз зрозуміло, що виграють і будуть вигравати в економічному і культурному змаганні ті країни, які можуть створити найдосконалішу систему освіти, що гарантуватиме екстенсивний та інтенсивний розвиток інтелектуальних здібностей підростаючого покоління. Тому питання освіти аж ніяк не риторичне.

Останнім часом у вітчизняних педагогічних публікаціях усе частіше, хоча і в різній формі, акцентується увага на тому, що сучасна школа повинна стати "антропоцентричною": центром навчально-виховних впливів має бути конкретний учень і, відповідно, всі засоби і форми організації освітнього життя треба спрямувати на всебічний розвиток особистості.

Відправною точкою в побудові ідеологічних та організаційних засад антропоцентричної школи повинні стати права та інтереси дитини. В теперішніх непростих соціокультурних умовах школа, напевно, залишається єдиним соціальним інститутом, який може (і зобов'язаний) взяти на себе захист головного права кожної дитини – права на такі умови освітнього середовища, які б забезпечили їй повноцінний особистісний розвиток у максимально

можливого діапазоні росту, його індивідуальних психологічних резервів [2, 290].

Дійсно, світ, у якому живе людина, стає складнішим і суперечливішим. Щоб побудувати розумну стратегію власного життя, необхідний високий інтелектуальний потенціал. Але освіта поряд з пізнавальною функцією (передача системи наукових знань про навколишню дійсність, забезпечення методами наукового пізнання) також повинна реалізувати психологічну функцію (створення умов для формування внутрішнього суб'єктивного світу особистості з урахуванням унікальності, цінності та непередбаченості психологічних можливостей кожного учня) [2, 295].

Звичайно, що цілі навчання задаються ззовні. В них виділяються суспільні потреби та цінності, які стосовно студента є зовнішніми. Цілі ж учіння задаються вираженими в них індивідуальними потребами і мотивами, що сформувалися в попередньому досвіді студентів. Цілі навчання і учіння збігаються лише в ідеальному випадку, коли допускається абсолютне відтворення системи суспільних потреб та цінностей у структурі індивідуальних потреб і мотивацій.

Ми спробували дізнатись, як і чим живе сучасна студентська молодь, визначити її настрої, сподівання та вимоги до системи освіти і працевлаштування в Україні. Для дослідження було обрано студентів Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Вибірка складалась зі студентів госпрозрахункового філософського відділення та економічного відділення фізико-математичного факультету. Вік студентів – 19 – 20 років.

Молодим людям було запропоновано провести дискусію на тему: "Становлення професійної самосвідомості студентів у процесі їх навчання". Ось які думки вони висловили:

"Мені так чи інакше доведеться закінчити університет. Без освіти неможливо знайти престижну роботу" (Катерина, екон. відділення).

"Основна ціль – отримати освіту. Але моє розуміння освіти ширше класичної уяви про неї. Необхідно продовжувати самоосвіту протягом усього життя і допомагати людям, насамперед найближчим" (Тетяна, філософ. від.).

“Добре проводити час з друзями і “гарна освіта” – одне і те саме” (Андрій, філософ. від.).

“Минулої зими мені довелося вчитися в холодній аудиторії, ми сиділи в куртках. Приміщення було дуже холодне і похмуре – не було настрою займатись” (Каріна, філософ. від.).

“Многие поступают в университет с целью получить высшее образование, но при этом профессия выбирается случайно. Профессию выбирают родители, престиж и в редких случаях – склонность к данной профессии. Учеба как таковая не стоит на первом месте, она воспринимается как сессия, диплом: если сдал – значит учишься” (Микола, філософ. від.).

“Раніше мріяв стати вчителем, але зараз не дуже хочеться працювати в школі, адже є так багато цікавих напрямків для праці” (Ярослав, екон. від.).

“Безтурботність, особиста свобода і багато нових друзів – ось три головні плюси студентського життя” (Володимир, філософ. від.).

“Не можна сказати, що студенти не вчать. Вони просто, коли їх “припече“, починають гортати книжки – це вже щось означає” (Олена, філософ. від.).

“На мою думку, є люди серед студентства, які зможуть знайти себе під сонцем. І саме такі люди, сильні духом, “продеруть очі” темній масі, хоча б на 1% знизять, зруйнують безкультур’я в нашій державі” (Оксана, філософ. від.).

“Кажется, о будущем многие не думают вообще. Высшее образование воспринимается как гарантированная привилегия в жизни” (Микола, філософ. від.).

“Короче говоря, студент держится на трех китах: формальная сдача сессии, развлечения (многие не имеют об этом понятия) и деньги (общее как для учебы, так и для развлечений). Деньги так или иначе присутствуют в планах и стимулах” (Микола, філософ. від.).

“Викладач – це перш за все друг, який може за допомогою гумору та інтелекту зробити цікавою будь-яку пару. Викладач повинен розуміти своїх підопічних, хоча частка строгості повинна бути присутня” (Володимир, філософ. від.).

“Не хочу і ніколи не хотів бути педагогом” (Андрій, філософ. від.).

“Деяким університетського диплому недостатньо, а іншим і дев'ять класів забагато” (Олексій, екон. від.).

“Викладачі часто говорять, що вони зайняті, що у них немає часу на додаткові заняття, що у них маленька зарплата” (Ірина, екон. від.).

“Як на мене, важливою проблемою, яку треба передусім вирішити, – взаємозв'язок між студентом та викладачем. Вирівняти їх у правах та обов'язках, зняти диктатуру викладачів і дати можливість студентам розвиватися самостійно, за власним бажанням. А цей рух прослідкувати та оцінювати (без оцінок – нікуди), надати допомогу та настанови, а не тягнути та примушувати, відмовитись від “нагайки” в освітньому процесі. Це приведе до рішення іншої проблеми – дисципліни, яка сама собою відпаде у зв'язку з існуванням паритетного спілкування, спілкування суб'єкта з суб'єктом” (Андрій, філософ. від.).

Як бачимо, процес навчання студенти переживають з різним настроєм – оптимістичним та песимістичним. Серед опитаних виявлено низький процент охочих вступити до іншого навчального закладу, хоча були й такі, що хотіли паралельно навчатись на декількох факультетах. Майже всі погоджувалися з тим, що є потреба у збільшенні кількості практичних занять, говорилося про те, що в програмі є предмети, які дублюють шкільні. Дехто вважає це зайвим. Середній бал оцінки власних знань – задовільно.

На питання “Чого навчив мене університет...?” пропонувалися такі варіанти відповіді:

- 1) вміло користуватись технікою (побутовою, комп'ютерною, автомобільною);
- 2) вміло будувати стосунки з людьми;
- 3) вміло себе подавати (поставлена мова, психологічна стійкість у конфліктах, вміння знайти компроміс);
- 4) вміло користуватись грошима (заробляти, витрачати, заощаджувати, вкладати);
- 5) вміти все робити добре, а не абияк;

б) вмiти аналізувати (події, факти; узагальнювати, генералізувати ідеї);

7) вмiти потурбуватись про себе (здоров'я, спорт, душа, танці, живопис, ерудиція, іноземні мови);

8) мати громадянську позицію (законослухняність, патріотизм, національна мрія).

Аналіз відповідей свiдчить, що респонденти акцентують увагу на вмiнні будувати стосунки з людьми, вмiнні аналізувати, вмiло себе подавати та користуватися грошима. Щодо громадянської позиції, вмiння робити все з відповідальністю, вмiння користуватись технікою, то ці проблеми для більшості студентів залишаються невирішеними.

Ми отримали цікаві відповіді на запитання "Чи властиві вам такі характеристики?":

1. Щастя.	5. Здібності.	9. Почуття.
2. Здоров'я.	6. Багатство.	10. Розум.
3. Інтуїція.	7. Характер.	11. Кар'єра.
4. Ерудиція.	8. Краса.	

Більшість студентів обирає три позиції: 1) щастя, здоров'я, почуття (65%); 2) здоров'я, інтуїція, характер (18%); 3) здоров'я, здібності, характер (17%). Загалом такі ознаки, як багатство, розум, кар'єра, краса, ерудиція, не переважають у самооцінці студентів. Навіть жіноча частина аудиторії рідко обирає такі позиції, як краса, почуття.

Студентам було запропоновано варіанти змін та доповнень у системі їхнього навчання:

- 1) зробити навчання більш концентрованим;
- 2) зменшити вимоги на іспитах;
- 3) збільшити вимоги на іспитах;
- 4) змінити організацію навчання;
- 5) збільшити кількість практичних занять;
- 6) підвищити стипендію;
- 7) покращити технічне забезпечення студентів;

- 8) посилити увагу до студентів з боку викладачів;
- 9) послабити увагу до студентів з боку викладачів;
- 10) організація спеціальних навчальних курсів;
- 11) індивідуальний вибір лекційних занять;
- 12) збільшити кількість годин з профілюючих предметів;
- 13) можливість брати участь у дослідницьких проектах;
- 14) покращити можливість їхнього працевлаштування;
- 15) осучаснити бібліотечні зібрання.

Більшість студентів прагне перш за все зменшити вимоги на іспитах, підвищити стипендію, зробити навчання більш концентрованим, покращити технічне забезпечення студентів, покращити можливість працевлаштування, осучаснити бібліотечні зібрання. Це найпоширеніший перелік змін. Цікавою є невідповідність із попередніми думками щодо оновлення системи освіти. Студенти, які вважають, що в програмі навчання є зайві предмети, мало практичних занять, рідко в перелік змін вносять такі пункти, як індивідуальний вибір лекційних занять, збільшення кількості годин з профілюючих предметів, надання можливостей працювати над дослідницькими проектами. В окремих випадках студенти говорять про збільшення вимог на іспитах, збільшення кількості практичних занять, організацію спеціальних навчальних курсів для усунення прогалин у навчанні.

Запитання "Які з причин були актуальними для Вас під час обрання спеціальності?" було конкретизовано такими варіантами:

- 1) перспектива стати впливовою людиною у майбутньому;
- 2) широкий вибір професії після навчання;
- 3) особиста зацікавленість саме цією спеціальністю;
- 4) відсутність можливостей вступити до іншого вищого навчального закладу чи на інший факультет;
- 5) відсутність визначеності щодо майбутньої спеціальності; випадковість. Студенти економічного відділення при фізико-математичному факультеті обирали як відповідь 1, 2, 4 варіант, переважав 2; а студенти-філософи обирали варіант 3, 4, 5; переважав 3 і 5.

Далі студентам було запропоновано визначити пріоритети серед можливостей навчального процесу:

- 1) брати участь у дослідницьких проектах;
- 2) навчатись за кордоном;
- 3) під час навчання змінювати навчальний заклад;
- 4) спеціалізуватись в окремій галузі обраного фаху вже з початку навчання;
- 5) під час навчання отримати практичний досвід роботи за спеціальністю;
- 6) вступити до аспірантури та отримати науковий ступінь;
- 7) отримати додаткову кваліфікацію через другу освіту;
- 8) вільний вибір навчальних курсів та лекцій;
- 9) швидко та цілеспрямовано закінчити навчання та отримати диплом;
- 10) прояв творчих та індивідуальних здібностей під час навчання.

У відповідях переважають варіанти 1, 2, 4, 5, 6, 7 і 9.

На запитання “Яким вимогам приділяється увага під час навчання?” можливими були такі варіанти:

- 1) інтенсивно працювати під час навчання;
- 2) регулярний контроль (письмові роботи, реферати, контрольні, виступи тощо);
- 3) сприймати соціальні та політичні проблеми з наукової точки зору;
- 4) брати участь у дискусіях на семінарських заняттях;
- 5) критикувати вже існуючі погляди;
- 6) розбиратись в інших галузях за межами обраної спеціальності;
- 7) розвивати творчі здібності;
- 8) засвоювати великий обсяг фактичних знань;
- 9) оволодіти практичними навичками та досвідом;
- 10) розуміти національну політику

Тут переважали позиції 1, 2, 4, 5, 7, 8. Відсутні у відповідях варіанти 3, 6, 9 і 10.

Цілком обґрунтовано виникає питання, яким чином будується структура мотивації студентів, що включає ставлення до цілей (професії), до навчання та різноманітних навчальних дисциплін із зростанням знань про майбутню професію і формування більш адекватних уявлень про неї під час процесу навчання у ВНЗ?

Ще в 1977 році було висунуто припущення, що мотиваційно-цільова основа навчання є складною, багаторівневою і багатомірною системою. Оскільки загальною кінцевою метою навчання у ВНЗ є професійна підготовка спеціалістів, то ставлення студентів до своєї майбутньої професії ми можемо розглядати як форму і міру прийняття кінцевих цілей навчання. Найбільш узагальненою формою ставлення людини до професії є професійна спрямованість, яка визначається через інтерес до професії та схильність займатись нею. Професійно-педагогічну спрямованість дуже цікаво характеризує Ю.П.Платонов: "Професійна спрямованість як узагальнена форма ставлення до професії складається з частих локальних оцінок суб'єктом ступеня особистої значущості (привабливість – непривабливість) різних аспектів професійної діяльності, її змісту та умов здійснення. Предметом оцінки суб'єктивної значущості можуть бути такі сторони професійної діяльності, як можливість творчості, робота з людьми, відповідність професії здібностям та характеру, заробіток та інше" [3, 237]

У процесі навчання і засвоєння професійної діяльності уявлення про різні її сторони змінюються, і, ймовірно, адекватність образу майбутньої професії повинна позначитись і на загальному ставленні до неї.

Загальне ставлення студентів до професії, точніше – цілей навчання у ВНЗ, наповнюють професійним смислом і змістом проходження навчальної діяльності, яка виступає щодо професійних цілей навчання як засіб їх досягнення. Ставлення до навчання як до засобу досягнення цілей навчання теж утворює мотиваційно-цільову основу навчання – навчальну мотивацію. Вона складається з оцінки студентами різних аспектів навчального процесу, його змісту, форм і способів організації з точки зору їх особистих

індивідуальних потреб та цілей, які, як уже зазначалось, можуть збігатися або не збігатися частково чи повністю з цілями навчання.

Сама структура навчальної мотивації багатозначна за змістом і різноманітна за формами. Студенти можуть учитися краще або гірше, тому що *бажають* чи *не бажають*: отримати професію (професійна мотивація); набути нових знань, отримати задоволення від самого процесу пізнання (пізнавальна мотивація); мати високу заробітну плату (прагматичні мотиви); принести користь суспільству (широкі соціальні мотиви); утвердити себе і зайняти у майбутньому певне становище у суспільстві взагалі чи в найближчому соціальному оточенні (мотиви соціального і особистісного престижу) тощо. Кожен із названих різновидів навчальної мотивації може мати в її структурі домінуючу роль і тим самим визначати рівень індивідуальних досягнень у навчанні, а також зумовлювати ступінь наближення до кінцевих цілей навчання.

Різнманітні види навчальної мотивації в їх широких відношеннях значною мірою визначають загальне і вибіркове ставлення студентів до окремих навчальних предметів та дисциплін, де в різних формах представлені зміст і способи майбутньої професійної діяльності. Подібно до професійної направленості та навчальної мотивації, ставлення студентів до навчальних дисциплін також має багатовимірний характер та складається з різноманітних оцінок. Навчальний предмет може оцінюватися студентом з точки зору важливості його для професійної підготовки, з погляду особистісного пізнавального інтересу до певної галузі знань, з погляду якості викладання, що викликає почуття задоволення чи незадоволення навчальним предметом, і, нарешті, з точки зору власних можливостей, здібностей, що визначає міру засвоєння тієї чи іншої дисципліни. Загальне і вибіркове ставлення студентів до навчальних предметів, що утворюються на основі названих оцінок, формує ще один відносно самостійний рівень мотиваційно-цільової основи навчання.

Процес формування мотиваційно-цільової основи навчання йде не тільки зверху вниз, а й навпаки, тобто нижчі рівні мотивації можуть впливати на становлення її вищих рівнів та форм. Наприклад, вибіркове ставлення до навчальних предметів може на різних

етапах навчання визначати домінування тих чи інших навчальних мотивів у її загальній структурі, прямо чи опосередковано – через навчальну мотивацію – здійснювати вплив на утворення загального ставлення до кінцевих цілей навчання, тобто професійної спрямованості. Такий вплив на формування загального ставлення до професії як до майбутнього психологічного результату навчання стає ще очевиднішим і можливішим, якщо ми подивимося на процес засвоєння різних навчальних дисциплін як на наступний ряд проміжних етапів досягнення кінцевої цілі навчання. У практиці школи та вищого навчального закладу відомо багато прикладів, коли відмінне викладання навчального предмета стає фактором формування професійних планів школярів та студентів, вибору ними професії чи спеціалізації.

Вивчаючи факти, які визначають професійний вибір школярів, В.І. Журавльов виявив, що позапшкільне соціальне середовище ровесників не є для школярів референтною основою при виборі професії. Воно швидше виконує роль джерела інформації, на основі якої здійснюється професійний вибір. Поганими помічниками в цьому виявляються і шкільні вчителі [3, 242]. Отже, вирішальну роль у виборі професії швидше за все відіграє сам випускник та його найближче соціальне оточення – сім'я. Оскільки будь-які професійні здібності в період навчання в школі не проявляються і не можуть сформуватися, то особливу роль у професійному самовизначенні повинні відіграти скоріше інтереси, ніж спеціальні чи загальні здібності.

Доцільно завершити розглянуте питанням про особливості відображення навчальної та професійної мотивації на рівні навчальної **активності, успішності та самоорганізації**. При цьому навчальну активність студентів, яка вказує на інтенсивність їх роботи, можна розглядати як форму поведінки, що відображає мотивацію. За показники навчальної успішності варто взяти середні оцінки академічної успішності з певних дисциплін і предметів у поєднанні з оцінками навчальних умінь (гностичних, проєктувальних, конструктивних, комунікативних, організаторських) самостійно працювати, де знаходять відображення засоби та прийоми розумової діяльності, які сукупно характеризують систему організації студентів.

Остання розглядається як рівень якості, на якому працює студент, академічна успішність – як результат.

1. Молодежь в меняющемся обществе. Проект MONEE ЦВЕ /СНГ/ Балтия. UNICEF // Региональный мониторинговый доклад № 7. – Детский фонд Организации Объединенных Наций. Исследовательский центр “Инночести”. – Флоренция, Италия – 2000. С. 55 – 68.

2. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. – Томск: Изд-во Том. ун-та; Москва: Изд-во “Барс”, 1997. – 391 с.

3. Якунин В.А. Педагогическая психология: Учебник-пособие / Европ. ин-т экспертов – СПб.: Изд-во Михайлова В.А.: Изд-во “Полиус”, 1998. – С. 235 – 297.

Елена Квас. К вопросу психологии обучения студентов. В статье рассматриваются особенности учебной и профессиональной мотивации на уровне учебной активности, успеваемости и самоорганизации студентов Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко. В процессе обучения учебная активность студентов свидетельствует об интенсивности их работы и рассматривается как форма поведения, отражающая мотивацию.

Olena Kvas. To the question of students' learning psychology. The author studies peculiarities of reflection of academic and professional motivation at the level of students' academic activity, performance and self-organization at Drohobych Ivan Franko Pedagogical University. Students' academic activity in the learning process, which points at the intensity of their academic performance, is viewed as a form of behaviour that reflects motivation.